

Megjegyzések egy koncepcióhoz

Természetesen nem a jó modorról vitatko-zunk.

Természetesen nem filológiai kérdésekről vi-tatkozunk.

A polémia tárgya, természetesen, az a kérdés: hogyan értékeljük a transzilvánizmus és a ro-mániaiság egymáshoz való viszonyát, illetve ob-jektív történeti jelentőségét. Ezt *Pomogáts Béla* is elismeri.

Mielőtt azonban szót válhatnánk erről — egy kis filológia. Pomogáts ugyanis olyan látszatot kíván teremteni, miszerint ő képviseli a tudomány magasztos szentélyét, ő a megtestesült, higgadt objektivitás, én pedig a hangerő segít-ségével óhajtom eltorzítani az ő „korszerű marxista” álláspontját.

Örvendetes, hogy Pomogáts kijelenti: nem akarja a romániaiságot a transzilvánizmus foly-tatásának. De akárhányszor olvasom tanulmányát, akárhányszor olvasom az inkriminált idé-zetet — *ebből* nem derül ki a két koncepció konfrontációja. A romániaiság ugyanis nem ke-rült a transzilvánizmus helyébe és a transzilvá-nizmus *nem adta át* a helyét. („Helyét előbb-utóbb át kellett adnia...” — ezt a fogalmazást véli Pomogáts perdöntőnek.)

Két különböző minőségről van szó! A transzilvánizmus *semmilyen szempontból* sem elődje a romániaiságnak, s kiváltképpen nem az világ-nézetileg. *A romániaiság elvének elődje a magyar irodalom egészében a magyar baloldali avant-garde, a kommunista emigráció világszemlélete.* A romániaiság alapja az internacionalizmus. A romániaiság és a transzilvánizmus következetes harcban állottak egymással, s nem volt olyan szituáció — még a marosvásárhelyi találkozó idején sem! — amikor a két koncepció hívei — ebben a vonatkozásban is — összebékültek vol-na. Köthettek személyes barátságot, köthettek politikai szövetséget, de ebben a kérdésben nem volt és nem lehetett alku.

Egyébként Pomogáts a romániaiság Gaál Gá-bor-i elvének lényegét nem érti, amikor a *szociológiai megközelítést* jelöli meg különbségként a *Korunk* és az *Erdélyi Helikon* irodalma között. Ezzel ugyanis akarva-akaratlan olyan látszatot kelt, hogy a transzilvánisták voltak az „igazi irodalom” képviselői, a *Korunk* pedig helyes vi-lágnézetet hirdetett. (Egyébként Kuncz Aladár-ról szóló monográfiájában szinte szó szerint kép-viseli ezt az álláspontot. A *Korunk* „társadalom-tudományi jelentőségéről ír”, elfeledve, hogy mégiscsak itt jelentkezett Veres Péter és Nagy István, itt jelent meg a *Hősökről beszélék...* és hogy Salamon Ernő költészete legalább annyira jelentős, mint a magyar munkásságot „szerve-

zett szennynek” nevező Reményik Sándoré, aki, viszont a Helikon vezéregyénisége volt. Lásd: Pomogáts Béla: Kuncz Aladár, Bp. 1968. 129. l.)

A romániaiság elve nemcsak a román és a ma-gyar dolgozók barátságának hirdetését jelentet-te, nemcsak az együttélő nemzetek egymásra-utaltságát ismerte fel, s még az is kevés, ha azt mondjuk, hogy a hamis Erdély-mítoszokkal szemben a romániai valóság felmérését hirdette meg. *A romániaiság egyúttal a realizmus elve is volt.* Hadd idézzem *Rácz Győző* megállapítását, amely talán meggyőzi Pomogátsot, hiszen több-ször elismeréssel hivatkozik reá: „A... valóság-irodalom Gaál Gábor-i koncepciója nézetünk szerint mindenekelőtt esztétikai alapelvként tar-talmazta a romániaiságot, mert a romániai írók számára szükségszerűen a romániai valóság a legismertebb, az íróilag legátéltabb élményanyag forrása és meghatározója.” (Rácz Győző: *Érte-lem és szépség*, Bukarest, 1972. 140. l.)

Ez már lényegi kérdés. Pomogáts a *politikai progresszióra*, ennek elismerésére szűkíti le a romániaiság koncepciójának objektív történeti érdemeit. Azt állítja, hogy a húszas évek dere-kán — ugyanilyen szempontból — „lényegében pozitív szerepet töltött be” a transzilvánizmus is, hiszen „nagy szerepe volt abban”, hogy a ro-mániai magyar irodalom több jeles képviselője nem lett sovén és irredenta eszmék foglya.

Ilyen szerepe a transzilvánizmusnak valóban volt. Ezért írtam róla azt, hogy a magyar szup-remácia *humanizált* változata. A transzilvániz-mus egy nagy történelmi katasztrófa után — a trianoni békeszerződés után — kereste az erdélyi magyarság lehetőségeit. Jól látták, hogy a magyar szupremácia régi módon való érvényesí-tése nemcsak lehetetlen, hanem az egyik oka a tragédiának. A kiutat pedig hol Erdély törté-neti szerepének legendáiban keresték, hol a szé-kelység, hol az erdélyi magyarság faji mítoszai-ban. Persze, hogy keresték a román néppel az érintkezés lehetőségét, de a magyar kultúrfő-lény pozíciójából. Értjük a román nacionalizmus ellen védekező tartás nehézségét. Éppen ez a baj: a múltrol ábrándozva, a jelenben csak védeke-zésre voltak képesek.

A romániaiság koncepciója — bár egyesek sze-retnék ezt így beállítani — nem a konformizmus ideológiája. Gaál Gábor, illetve a *Korunk* gár-dája megértette, hogy nemcsak a trianoni tra-gédiát kell tudomásul venni, hanem az októ-beri szocialista forradalom, a Magyar Tanács-köztársaság harcai — a kor meghatározó erői. Azt tartották, hogy a romániai magyar dolgozók valóságos helyzetét kell ábrázolni — mégpedig nem faji alapon, nem a vér mítosza alapján, ha-

nem a társadalmi és osztályharcok reális kö-rülményei között. Sőt: Horthyék irredenta álmai, félfasiszta államának ellenében. Egyszerre te-kintettek ellenfélnek — *osztályellenségnek* — a magyar és a román uralkodó osztályokat.

Pomogáts azt mondja, hogy a transzilván ideológia a húszas és harmincas évek fordulóján bizonyult illúziónak. Én azt állítom, hogy kez-detektől fogva az volt. Pomogáts hivatkozik ar-ra is, hogy a *Korunk* szerkesztésében érvényesült a szektarianizmus hatása. És ez mintegy semle-gesíti Gaál Gábornak a transzilvánizmus elleni kritikáját. Nem gondolja Pomogáts, hogy ha — nem is olyan nagyon — kutatna, az *Erdélyi He-likon* oldalain is észrevehetne türelmetlenséget a *Korunk* iránt? Illetve tudomásul sem vették, hogy létezik a *Korunk* s ezzel együtt nem vet-ték tudomásul azt világnézetetet sem, amelyet ez a folyóirat képviselt. Ezt pedig nem lehet — még polgári szempontból sem! — a haladás ismérvé-nek felfogni, akár a húszas és harmincas évek fordulójára vonatkoztatva. (Pomogáts zárójelben említi, hogy az én interpretációmmal ellentét-ben Az „*erdélyi gondolat*” *tartama és terjedelme* című Gaál-írás egyáltalán nem állítja azt, hogy a transzilvánizmus az uralkodó osztályok érde-kvédelmét szolgálja. Erről — úgymond — egysze-rű olvasás útján bárki meggyőződhet. Ezek sze-rint azonban Pomogáts nem olvasta el ezt a cik-ket. Gaál ugyanis azért bírálja Kuncz Aladár Az „*erdélyi gondolat*”... című könyvét, mert Er-dély irodalmát „minden vallási, világszemléleti és irodalomirányi szempont felett” óhajtja bí-rálni, ami végül is hamisság, mert Kuncz igenis pártszempontok szerint ítél és igenis mellőzi a baloldal irodalmát. Ha ez nem azt jelenti, hogy a transzilvánizmus a magyar uralkodó osztályok képviselétét vállalta — akkor nem tudom, mit jelent...)

Es kénytelen vagyok felelni arra a kérdésre is, amelyet talán döntő érvként szegez nekem Po-mogáts. „...Talán Szentimrei, Tamási és Kós a magyar uralkodó osztályok érdekvédelmével foglalkozott?” Ne kerteljünk: amennyiben a transzilvánizmus nem-csak irodalmi irányzat, ha-nem a romániai magyarság politikai mozgalm-aihoz is tartozott, amennyiben meghatározott világnézetet is jelentett — annyiban a felsorolt írók pályájuknak egy bizonyos szakaszán némely nézeteikkel — esetleg szándékaik ellenére is — bizony védtek a magyar uralkodó osztályok ér-dekeit. Mert amikor közösségét vállaltak gróf Bánffy Miklóssal, Horthy volt külügyminiszteré-vel, amikor engedtek bizonyos faji eszmék befo-lyásának — akár személyes szándékaiktól füg-getlenül is —, ez történt. Hogy konkrét legyek: Kós Károly regényéről, *Az országéptőről* okkal írta Gaál, hogy esztétikai értékei vannak e mű-nek, történetiszemlélete viszont a magyar ural-kodó osztály történészeinek szemléletével azo-nos. Okkal bírálta Gaál Tamásit is elvont szé-kelységképe miatt. (Jellegzetesen mutatja Ta-mási Áron életpályájának egy részén megnyi-latkozó elfogultságait a *Tiszatáj* hasábjain nem-rég közzétett első drámája, *Az ős-kereső*. Újra hangsúlyozom, a mű ön- és nemzetiségvédő szán-dékai érthetőek, de ma már ugyanannyira vilá-gos, hogy „székely ős-gyökér”-alapon ezek a kér-dések megoldhatatlanok és végső soron — a ki-tűnő humanista író életműve fővonalával ellen-tétben — a magyar uralkodó osztály érdekvédel-mét szolgálta, bár az írói szándék szerint az el-len szól, a paraszt érdekében.)

Egyetértek Pomogáts Bélával: közelítsük meg árnyaltan a transzilvánizmus történetét, diffe-renciáljunk a transzilvánizmus írói táborán be-lül, vegyük észre a *Korunk* dogmatikus korlá-tait. De mindez az árnyalás nem vezethet oda, hogy eltöröljük a transzilvánizmus és a romá-niaiság közötti *világnézeti határt!* Ez a külön-b-ség lényegében — megismétlem — a magyar uralkodó osztályok érdekvédelmének humanizált változatai, illetve a szocialista, a forradalmi vi-lágnézet közötti különbség. Ismerjünk fel és ismerjünk el minden olyan esztétikai értéket, amely a transzilvánizmus írói táborán belül ke-ltezett, de ez nem vezethet a *Korunk vilá-g-nézeti és esztétikai* ignorálására. Mert ha ezt tesszük, ha elmoszuk azt a világnézeti külön-b-séget, mely mégiscsak korunk fő kérdésében — a szocialista forradalom lehetőségeinek és perspek-tívájának elfogadása, illetve tagadása — elfoglalt álláspont között található, akkor a történelem objektív menetét torzítjuk.

Pomogáts koncepciója torzíftja a történelmet. A tények és a szakmai érvek szólnak ellene.

E. FEHÉR PÁL